

Norsk forsikring 250 år

Kristian Trosdahl
kristian.trosdahl@bi.no

Julaften i år er det 250 år siden kong Frederik V ga sin approbasjon til planen om opprettelse av det første norske forsikringselskap – en bybrannkasse for Christiania.

Artikkelen gir noen glimt fra næringens første decennier og trekker noen linjer både bakover i historien og fram mot vår egen tid.

Frederik V var konge i Danmark og Norge fra 1746 til – 66¹, og selskapet han ga sin tillatelse til å opprette 24.12.1753, fikk navnet *Christiania Byes Brand Assurance Casse*². Det blir neppe noen stor markering av 250-årsjubileet i Norge – derfor denne lille artikkelen med utgangspunkt i norsk forsikringsvirksomhets spede begynnelse. Den er ikke ment å være noen beskrivelse av norsk forsikringshistorie gjennom de 250 år som er gått, bare å gi noen få glimt av de første årene med noen linjer både fram- og bakover i tid. Siden *Christiania Byes Brand Assurance Casse* kun tegnet brannforsikring på bygninger, er hovedvekten lagt på denne bransjen, men med noen sideblikk på annen skadeforsikring og livsforsikring.

Forløpere for forsikring

En mulig definisjon av forsikring er at det er et ”system” eller en ”ordning” etablert ved at mennesker som er utsatt for en risiko, slår seg sammen for å hjelpe hverandre om ulykken rammer en eller flere av dem, vel å merke ikke alle på en gang. Menneskene har alltid hatt behov for å skape trygghet for seg og sine, og har utfoldet ganske stor oppfinnsomhet i å nå dette målet. Mange av løsningene er forløpere til dagens forsikringsvirksomhet.

Kristian Trosdahl er cand. philol. fra Universitetet i Oslo. Han har vært ansatt i forsikringsnæringen siden 1979 – fra 1992 som konsulent og senere studieleder ved Forsikringsakademiet. Han er også norsk redaktør for NFT.

Gilder og brannbrev

De eldste av disse ordningene til gjensidig hjelp er knyttet til *gildene*, sammenslutninger av særlig håndverkere og kjøpmenn til gjensidig beskyttelse og fremme av felles interesser. Gildebrødrene pliktet å hjelpe hverandre om noen av dem ble rammet av ulykker, blant annet brann, men også med understøttelse av familien ved dødsfall og midler til begravelse. Det eldste gilde vi kjenner til som hadde bl.a. brannhjelp som formål, stammer fra Frankerriket, og er første gang nevnt i år 779. For å sette dette i historisk perspektiv, kan vi nevne at vi da er helt tilbake i Karl den stores regjeringstid, ett år etter det berømte slaget på Roncevaux der helten Roland falt.³

Til Norge kom gildevesenet trolig på 1100-tallet. Det er uvisst hvor stort omfang det fikk, vi kjenner bare noen få "vedtekter" for gilder, såkalte *gildeskråer*. En av disse viser at ett av formålene var gjensidig hjelp ved bl.a. brann. Brødrene som bodde nærmest, skulle "...innestå for vår gildebrors hus" og etter brann "...gjenreise det like godt som før."⁴ På samme måte kunne en gildebror regne med hjelp dersom kornladen hans brant, kveget hans ble sykt, han tapte sitt gods ved ran eller skipsforlis og endelig til å reise løsepenger om han skulle havne i krigsfangenskap.

Gildenes betydning ble mindre utover i middelalderen, og etter reformasjonen i 1532 ble de stort sett borte. Det kom ingen andre støtteordninger i stedet. Fra 1500-tallet og fram til de første forsikringsordningene kom i gang, var de som ble rammet av brann, henvist til tiggerstaven. Tigging var riktignok forbudt, men man kunne få kongelig tillatelse til å tigge dersom man uforskyldt var rammet av for eksempel brann. I praksis ble en skriftlig tillatelse, et *brannbrev*, utstedt av amtmannen, og den gjaldt for et begrenset tidsrom og i et avgrenset område. Som en kanskje kunne vente, varte det ikke lenge før falske tillatelser var i omløp, og denne formen for tigging fikk med tida et ganske stort omfang.

Utover et brannbrev fra amtmannen var den offentlige hjelpen til brannofre begrenset til skattefritak. Etter en bybrann var det liten hjelp i å få et brannbrev siden mange, kanskje de fleste, i byen var rammet av brannen, og få hadde noe å gi. Derfor ble det fra tid til annen innrømmet skattefritak etter bybranner. Borgerne i Bergen fikk 5 års skattefritak etter en stor brann i 1623, og etter at borgerne i Oslo i 1567 selv brant byen for å hindre at den falt i svenskenes hender⁵, fikk de hele 12 års skattefrihet. En fordel var det at skattefriheten gjaldt *hele* byen, og ikke bare de bygningene som faktisk var brent ned. Dette frigjorde midler som kunne komme de brannlidte til gode, men de rakk likevel ikke mer enn til ren fattighjelp, og var langt fra tilstrekkelige til at alle brannofrene kunne komme på fote igjen.

De første brannkassene

Inspirasjon fra Europa

Som vi snart skal se, tok både enkeltpersoner og lokale myndigheter i Norge i første halvdel av 1700-tallet initiativ til å få opprettet brannkasser som kunne yte byborgerne mer effektiv økonomisk hjelp etter storbranner. Inspirasjonen kom fra utlandet, kanskje først fra England der mange norske borgere hadde gode kontakter. Den store bybrannen i London 2.–5. september 1666 la 13 200 hus i aske, og ga støtet til stiftelse av flere brannforsikringselskaper. Til forskjell fra middelalderens gilder var dette rene forretningsforetak stiftet av private kapitalister eller organisert som aksjeselskap.

Også i Tyskland ble det tidlig organisert brannkasser i byene. Først ute var Hamburg der byens ølbryggere allerede i 1591 grunnla en brannkasse. I løpet av de neste tiårene kom det i denne byen alene hele 45 nye brannkasser. Kassenes formål var først og fremst å erstatte brannskader, men bak dette lå også et ønske om å gjøre det lettere å få lån, særlig

pantelån i bygårder, som næringslivet i byene var avhengige av for å kunne investere og ekspandere. Når en bygningen var brannforsikret, visste långiverne at den ville bli bygget opp etter brann slik at pantet ikke gikk tapt, og da var mer villige til å yte lån og også på gunstigere vilkår.

I Danmark ble det startet en bybrannkasse i Altona⁶ allerede i 1714 ved at en rekke eldre brannkasser ble slått sammen. I hovedstaden København tok byens borgerrepresentasjon, ”de 32 menn”, initiativ til starte en brannkasse etter bybrannen i oktober 1728 da ca 1 450 bygninger ble helt eller delvis ødelagt. *Kjøbenhavns Brandforsikring* ble etablert i 1731, og ble ett av tre selskaper i Danmark som fram til 1849 hadde monopol på å tegne bygningsforsikringer der til lands.

Første norske initiativ

Den første som tok initiativ til å starte en brannkasse i Norge, var sogneprest Jens Colstrup (død 1720) i Nes på Romerike. I 1689 brant hans hjem ned til grunnen, og både hans kone og fem av de ti barna deres omkom i brannen. Denne tragedien førte til at han, trolig kort tid etter, tok initiativ til å stifte en brannkasse for Nes. Vi vet lite om denne brannkassen i det bare ett dokument der den omtales, er bevart. Størst betydning fikk nok Colstrups tiltak som inspirasjon for andre som i årene etter lanserte planer om både lokale og nasjonale brannkasser.

I 1702 inntraff en stor bybrann i Bergen. Trolig påskyndet av denne brannen foreslo to borgere i byen, Mads Pedersen Bågø og Nicolai Tideman, to år senere å etablere en ”General Brand-Kasse” som skulle omfatte både Danmark og Norge. De foreslo at medlemsskap i kassen skulle være obligatorisk, og at alle undersätter årlig skulle betale 0,25% av sin faste formue i premie til brannkassen. Dette ble mest oppfattet som et forslag om en ny formuesskatt, og det var nok årsaken til at

forslaget falt til marken. Det vant ingen tilslutning, ikke en gang i forslagsstillernes hjemby.

Heller ikke et initiativ fra 14 borgere i Fredrikshald⁷ i 1721 og fra Stavangermannen Christian Fredrik Lund i 1734 førte til noe resultat. Begge disse forslagene gikk ut på å etablere lokale brannkasser som skulle ha ansvar for brannforsikring i hvert sitt avgrensede område. Men i tillegg foreslo de å knytte kassene sammen i et landsomfattende ”nett” slik at en lokal kasse som ble rammet av en stor skade, for eksempel en bybrann, skulle få økonomisk støtte av alle de andre brannkassene – altså en slags reassuranseordning. Som vi senere skal se, ble forslaget faktisk gjennomført, men ikke før i 1922!

Det var to hovedårsaker til at disse forslagene ikke lot seg realisere. Først og fremst var det et problem at de forutsatte obligatorisk tilslutning til kassene, gjerne i lovs form. Myndighetene var meget betenkt på å gå inn på dette. De fryktet at om tilslutning til kassene var lovbestemt, ville staten også bli oppfattet som en garantist for at de oppfylte sine forpliktelser. Det kunne en nystartet kasse få problemer med dersom den fikk en stor skade, for eksempel en bybrann, i ett av de første driftsårene. Dernest var det et problem å få borgerne i Christiania med på noen av planene. Etter at byen brant i 1624, ble den på ordre fra kong Christian IV flyttet inn under Akershus festning⁸, og den nye bebyggelsen besto i stor utstrekning av grunnmurte murhus og ikke trehus, som dominerte de øvrige byene i Norge. Dessuten hadde byen god vannforsyning og et organisert brannvesen. Etter moderne mål var nok begge deler så som så, men i datida var det nokså enestående. Byens borgere mente derfor at brannfaren var langt mindre i Christiania enn i de andre byene i landet, og at om ulykken likevel skulle være ute, hadde de midler til å begrense skadene. De var absolutt ikke interessert i å være med i en brannkasse som omfattet de brannfarlige trebyene, og være med på å betale erstatninger

for de store bybrannene som ikke så rent sjelden rammet disse byene.

Christianiæ Byes Brand Assurance Casse stiftes

I arbeidet med ”høringsuttalelser” til forslagene nevnt ovenfor, uttalte Christiania-borgerne ved flere anledninger at de gikk inn for en særskilt kasse for denne byen alene. Denne planen modnet etter hvert, og i 1752 ble det lagt fram et konkret forslag som ble oversendt myndighetene i København. 24. desember 1753 fikk planene kongelig godkjenning, og dermed var grunnlaget for Christianiæ Byes Brand Assurance Casse, Norges første forsikringsselskap lagt.

Men betyr det at vi også kan regne 24.12. 1753 som norsk forsikringsnærings ”fødselsdag”? Dette kan diskuteres: Det tok tid før Christianiæ Byes Brand Assurance Casse – heretter bare kalt *Cassen* – kom i virksomhet, første polise ble ikke utstedt før i 1755. Dessuten fantes det lignende ordninger tidligere. Colstrups bygdebrannkasse var en, men vi vet for lite om hvordan den var bygget opp og arbeidet til å regne den som et første forsikringsselskap. Dessuten ble den ganske kortvarig. En sterkere ”kandidat” er hestehjelpkassene som på ordre fra hærens øverstkommanderende ble opprettet ved dragonregimentene⁹ i 1711. Kassene forsikret hestene som bøndene måtte stille til rådighet for hæren. Dragonene betalte premien i form av trekk i lønn, og kassene eksisterte helt fram til 1870-tallet.

Jeg mener likevel at det er grunnlag for å hevde at *Cassen* er det første egentlige forsikringsselskap i Norge. Det bygger jeg på at *Cassen* er det første selskapet vi kjenner til, som var basert på frivillig tilslutning og var åpent for alle, riktignok begrenset til et geografisk område – Christiania og noen av byens forsteder. Videre arbeidet *Cassen*, som vi snart skal se, etter stort sett samme prinsipper som

moderne selskaper. Og om vi først fester oss ved *Cassen* som det første norske forsikrings-selskap, virker det ikke urimelig å bruke tidspunktet for kongelig godkjenning som ”fødselsdag”.

Hva var så årsaken til at Christiania-borgerne forsikringsinitiativ i motsetning til tidligere forsøk virkelig førte fram? Det var nok flere faktorer, blant annet at ordningen var foreslått av byens borgere selv, og at byen var et område med likeartede risiki – stort sett bare murhus. At forslaget i stor grad bygde på samme prinsipper som bybrannkassen i København, hadde nok også sitt å si. Endelig var det av betydning at *Cassen* i Christiania bygde på frivillig tilslutning. I det opprinnelige forslaget fra borgerne var det riktignok lagt opp til obligatorisk medlemskap, men de aksepterte at dette ble endret ved saksbehandlingen i København. Hadde de stått fast på prinsippet om obligatorisk tilslutning, ville planen neppe blitt realisert.

Cassen fikk imidlertid en ganske treg start på virksomheten. Det tok over et halvt år før det lyktes å samle nok interessenter, dvs. personer som ønsket å forsikre sine hus, til å få avholdt valg av direksjon slik at driften kunne starte. Interessentmøtet fungerte som generalforsamling for *Cassen*. Her møtte representanter valgt av forsikringstakerne – gjennomgående 1 representant for hver 10. forsikringstaker. Forsamlingen valgte selskapets ledelse som besto av tre direktører. De første 30 årene av *Cassens* drift var dette et ulønnet verv. Første forsikring ble tegnet først 18. februar 1755, men så kom en ganske rask vekst, i løpet av det neste året ble det tegnet 175 forsikringer. Senere dabbet veksten av, og etter 10 år hadde *Cassen* forsikret 380 bygninger. Antallet virker beskjedent, men vi må huske at Christiania på denne tida var en småby med rundt 5 000 innbyggere – hvorav få hadde midler til å betale brannforsikring.

Et ”moderne” selskap?

Det er mange trekk ved driften av Cassen som minner om hvordan et moderne forsikrings-selskap arbeider.

Først kan det nevnes at Cassen i motsetning til både eldre og yngre forsikringsselskaper, innkrevde *premie på forskudd*. Før en bygning ble antatt til forsikring, ble den taksert av en ”nemnd” med 3 spesielt utpekte håndverksmestere. Eieren kunne så selv avgjøre hvor mye han ville forsikre huset for, men holde seg innenfor minimum 50 og maksimum 75% av takst. Kunden måtte betale 2% av forsikringssummen ved tegning av forsikringen. Dette var midler som skulle gå til å bygge opp selskapets fonds, og var mer et ”innskudd” enn en forsikringspremie. Ordningen med innskudd var nødvendig fordi Cassen var stiftet uten noen grunnkapital. Det var heller lagt opp til gjensidig ansvar – det var altså ikke mulig å kreve inn tilleggspremier eller foreta etterutlikning. Selve premien måtte betales årlig, og var på 10 promille av forsikringssummen de første fem årene, og falt så til 5 promille den neste fem år og til 2,5 promille etter 10 år. Dette siste nivået er ikke så langt unna dagens. Ett av de største skadeforsikrings-selskapene har en premiesats på ca 1,5 promille for en brannforsikring på en murbygning i den delen av Oslo som den gang var Christiania. I Cassen var for øvrig forsikringen premiefri etter 25 år – det kan man nok ikke vente seg av dagen forsikringsselskaper.

Om uhellet var ute, trakk Cassen en *egenandel* slik det også gjøres i dag. Cassens egenandel var 10% av erstatningen, altså ganske drøyt etter våre dagers mål.

Omkostningene var noe høyere enn vi er vant til i dag. Etter at Cassen fikk lønnet direktør i 1782, hadde den 3 fast ansatte – foruten direktøren var det bokholder og kontorbud. I tillegg kom honorar til takstmenn og en del faste utgifter, i første rekke husleie. I 1784 utgjorde Cassens samlede utgifter ca. 50% av

premieinntekten. I våre dager ville dette bli regnet som svært høye kostnader, men vi må huske på at etter hvert betalte en del av Cassens kunder ikke premie fordi de hadde vært forsikret i mer enn 25 år. For øvrig var Cassen svært heldig når det gjaldt skader, noen år hadde den slett ingen i det hele tatt, og da ble det økonomiske resultat i alle fall godt. *Combined Ratio* ble meget lav, ville man vel sagt i dag.

I likhet med moderne selskaper *forvaltet* Cassen sine *aktiva* for å øke sine reserver og sikre at den var i stand til å utbetale erstatninger etter skader. Den sikreste plassering på 1700-tallet var pantelån, og Cassen lånte etter hvert ut så å si hele sin kapital. Denne praksisen kunne blitt skjebnesvanger da 17 bygninger midt i byen brant ned i april 1787. De aller fleste bygningene var forsikret, og skadene beløp seg til 27 000 riksdaler. Nå var selskapets formue på dette tidspunkt på 130 000 riksdaler, så egentlig skulle det ikke være vanskelig å utrede erstatningen – om det altså ikke hadde vært for at det aller meste var bundet i pantelån. Disse lånene kunne sies opp, men det var i praksis ingen løsning. Huseierne hadde ingen muligheter til å få lån annetsteds, og kjøpere til de pantsatte eiendommene var det heller ikke lett å finne. Løsningen ble at Cassen vedtok å ta opp lån for å kunne utbetale erstatningene. Det fantes ikke noen bank i Norge på dette tidspunkt, og Cassen måtte vende seg til de to bankene i Danmark - begge for øvrig eid av staten. Cassens rykte var tydeligvis godt, eller kanskje følte bankene seg forpliktet til å hjelpe borgerne i Christiania, i alle fall ble de nødvendige lån innvilget, og Cassen kunne allerede etter 1 måned betale ut erstatninger til de som var rammet av brannen. Et meget raskt oppgjør – også etter dagens mål. Og lånene ble tilbakebetalt etter planen.

Cassen engasjerte seg tidlig i *skadeforebyggende og -begrensende arbeid*. Naturlig nok var det tiltak mot brann Cassen ønsket å bidra til, og den ga ved flere anledninger betydelige

bidrag til innkjøp av brannsprøyter til Christianias brannvesen. Cassen bekostet i en årrekke opparbeidelse og vedlikehold av råker i isen i Akerselva, Bjørvika og Pipervika¹⁰ for å sikre vannforsyning til brannslukking vinterstid. Byens brannkommisjon fikk penger som skulle gå til premier til personer som utmerket seg ved sin innsats under brannslukking, og den bekostet forsøk med nye slukkemidler. En klar grense ble likevel trukket, Cassen overtok ikke oppgaver som det offentlige hadde ansvaret for å bekoste. Trass i mange oppfordringer kom det derfor aldri på tale å gi kontante bidrag til drift av byens brannvesen – det var byens og ikke Cassens oppgave.

Skadeforebyggende arbeid er en tradisjon norsk forsikring har tatt godt vare på. Næringen har gjennom årene gitt betydelige bidrag til forebygging av skader – både direkte i form av gaver til innkjøp av alt fra enkelt brannvernustyr til redningsskøyter, økonomisk støtte til kampanjer mot brann, trafikkulykker, hjemmeulykker m.m. og til organisasjoner som Norsk Brannvernforening og Trygg Trafikk. Det er også gjennomført kampanjer mot brann, trafikkulykker og mye mer av de enkelte selskaper eller gjennom bransjeorganisasjonen Norges Forsikringsforbund.¹¹

Forsikringsnæringen har neppe noen gang vært direkte populære blant det store publikum. Årsaken er bl.a. at det lett kan oppstå uenighet om hva som er et rimelig og rettferdig erstatningsoppgjør. For å løse slike tvister er det gjerne etablert egne klagekontorer, i Norge kalt *Forsikringsklagekontoret*. I tilknytning til dette er det opprettet en nemnd med representanter for selskapene, Forbrukerrådet og en dommer som leder som avgjør tvistemål om forståelse av selskapenes vilkår. Cassens ”fedre” var heller ikke fremmede for at slik uenighet kunne oppstå, og etablerte en egen *tvisteløsningsnemnd* – kalt ”Brannassurancekommisjonen”. Kommisjonen hadde fem medlemmer: En magistrat¹², to av selskapets tre direktører og to forsikringstakere. Det

kan imidlertid se ut som denne ordningen ikke fungerte godt, og etter hvert ble tvistesaker henvist til de vanlige domstolene.

Forsikringssvindel er et stort problem for forsikringsnæringen i dag. Også stifterne av Cassen var klar over at noen kunne fristes til å tjene på en skade å hjelpe skjebnen litt på vei. I Cassen var det derfor bare mulig å forsikre huset for 75% av dets verdi – ”...fordi så høie summers forsikring, at ved skade snarere vinner enn tapes, befryktes vilde virke hos nogle skjødesløshet med varme, og *hos andre forsett*.” I siste tilfelle var det ingen nåde, om noen med vilje tente på sitt hus, skulle de ”...tiltales for retten og lide lovens strengeste straff, likesom han mister all rett til erstatning for brannskaden fra Cassen.” Trusselen om ”lovens strengeste straff” gjelder nok ikke i dag, men noen erstatning kan en forsikringsvindler ikke vente seg i dag heller.

Madame Hassing

Kvinner i ledende stillinger har knapt vært noe kjennetegn for norske forsikringsselskaper. Derfor er den første av dem verdt et lite avsnitt for seg selv. Madame Hassing, som hun ble kalt, var enke etter Cassens første faste ansatte – bokholder Søren Hassing. Hassing døde allerede i 1762, og enken søkte og fikk bokholderstillingen etter ham. Hun var ikke selskapets leder, det var som vi har sett de tre valgte direktører, hvorav en ble fast ansatt fra 1782. Men som bokholder stod hun for den daglige drift av Cassen.

Hun underskrev regnskapene med ”J. M. Heggelund, enke af Salig Hassing”, men ble til daglig kalt Madame Hassing. Hun var utvilsomt dyktig, og oppnådde å bli populær blant Cassens kunder. Dette skyldtes kanskje mest at hun var ganske lemfeldig med å innkreve utestående premier og renter på lån trass i at hun flere ganger fikk beskjed av generalforsamlingen om å gå hardere til verks.

Dessverre var hun også noe for lemfeldig

med Cassens midler på andre måter. Mot slutten av 1778 kom det for en dag at hun hadde gjort seg skyldig i underslag av et ganske betydelig beløp – mellom 2 300 og 2 400 riksdaler, eller mer enn ett års premieinntekt i selskapet. Madame Hassing tilstod straks, og søkte avskjed. Grunnen til underslaget var at hun hadde gjeld etter ”Salig Hassing” og ikke minst tre barn å forsørge. Madame Hassing gjorde imidlertid hva hun kunne for å dekke underslaget med salg av eiendeler på auksjon, og hadde også en kausjonist som dekket restbeløpet. Dermed førte affæren ikke til tap for Cassen, og da hun klarte å skaffe en ny kausjon på 2 000 riksdaler fra kjente borgere i Christiania, valgte Cassens direksjon faktisk å gjeninnsette henne som bokholder allerede i september 1779. Hennes posisjon ble deretter heller sterkere enn svakere, og etter 1800 stod hennes navn under offentlig innkalling til generalforsamling, kunngjøring av forfalne obligasjoner og lignende. I 1811 trakk hun seg tilbake etter 50 år i Cassens tjeneste.

Cassen nedlegges

Vi finner ikke Christianiæ Byes Brand Assurance Casse eller en etterfølger av dette selskapet i dag. Selskapet ble oppløst i 1827. Det skyldtes ikke økonomiske problemer for i det hele greide selskapet seg godt økonomisk, kanskje mest fordi hellet stod det bi slik at det unngikk store skader. De skader som kom, hadde det ikke problemer med å erstatte.

Hva var så bakgrunnen for at Cassen ble nedlagt? Selv om Cassen altså ikke ble rammet, var det flere store branner i Christiania i de årene på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet, spesielt ille var brannen på trelastlagere i byen i 1819. Heller ikke denne skaden rammet Cassen, men omfanget førte nok til ettertanke hos flere av dens medlemmer. Kunne Cassen greie en slik skade? Kunne man stole på at hellet ville vare? Etter som tiden

gikk, hadde Cassens formue økt betraktelig – til ca 230 000 riksdaler. Det kan nok tenkes at noen av medlemmene ønsket å disponere en del av denne kapitalen. I alle fall begynte diskusjonen om oppløsning midt på 1820-tallet, og generalforsamlingen 12. mars 1827 vedtok å oppløse selskapet og fordele midlene på interessentene eller forsikringstakerne. Cassens virksomhet opphørte 30. juni 1827 kl. 24.00, men først i september 1850 ble det satt endelig sluttstrek for fordeling av Cassens midler. Da hadde alle interessenter fått tildelt et beløp som svarte til den enkelte eiendoms forsikringssum i forhold til hele porteføljen – enten i form av kontante utbetalinger eller som et avdrag i pantegjelden de hadde til Cassen. Midlene som var igjen, ble gitt til Christiania kommune med anbefaling om at de ble brukt til en stiftelse til gagn for byen.

1767: Den almindelige Brandforsikrings Anstalt etableres

Men hva med forsikringene? Hvor skulle byens huseiere få forsikret sine hjem etter at Cassen ble nedlagt? Faktum var at det allerede i 60 år hadde eksistert et offentlig forsikrings-selskap i tillegg til Cassen. Da Cassen ble oppløst, ble forsikringene ganske enkelt overført til dette selskapet.

For å belyse utviklingen av dette selskapet, må vi ta en ekskursjon til Danmark. Akkurat som i Norge var det der utover i første halvdel av 1700-tallet fremmet, diskutert og forkastet en rekke forslag til en brannforsikringsordning for hele landet. Det førte til at København, som tidligere nevnt, fikk en brannkasse i 1731, men ellers ble det i årene fram mot 1760 bare stiftet en del mindre lokale brannkasser. Regjeringen mente at de lokale kassene ikke var noen god løsning, først og fremst fordi de var for små til å samle nok kapital til å stå mot om store brannskader skulle inntreffe. 13. januar 1761 ble planene for et landsomfattende sel-

skap realisert i det kong Frederik V satte sitt navn og segl under en *Brand-Forsikkrings Anordning for alle Kjøbsteder i Danmark*. Som navnet sier, gjaldt forordningen først og fremst i byene. Her var forsikringen tvungen for alle private og offentlige bygg, mens tilslutningen var frivillig på landsbygda. Selskapet fikk monopol på brannforsikring utenfor København der kassen fra 1731 fortsatt skulle få virke. Det ble ikke innkrevet noen premie på forskudd, i stedet skulle midler til å utbetale erstatninger kreves inn på etterskudd ved fordeling på alle uskadde bygninger i forholdet mellom den enkelte bygnings takst og den samlede takst for alle forsikrede bygninger – dette ble kalt *repartition*.

Etter at dette var gjennomført i Danmark, var det naturlig at myndighetene så på mulighetene og behovet for en brannforsikringsordning i Norge. I 1762 sendte *Commercekollegiet*¹³ et forslag om opprettelse av lignende ordning for Norge på høring til stiftsammentenene som igjen sendte det til kjøpstedenene. De fleste kjøpsteder stilte seg positive til å bli med i en slik forsikringsordning – med unntak av Christiania, som jo allerede hadde en forsikringskasse, og Trondhjem som hadde overtatt Christianias gamle argument om at deres by var bedre sikret mot brann og hadde et bedre ”brannvesen” enn de øvrige kjøpstedenene, og at de derfor ikke ville være med på å forsikre de andre brannfarlige byene. I Bergen hadde de hatt flere bybranner, og var mer positivt innstilt – selv om de først og fremst ønsket at den danske kassen skulle utvides til å omfatte Norge. Det ville ikke myndighetene i København av samme årsak som borgerne i Trondheim hadde trukket fram: Risikoen for brann var mye større i de norske trebyene enn i de danske mur- og bindingsverk-byene.

Mens myndighetene i København vurderte de innkomne uttalelsene, inntraff en begivenhet som skulle sette fart i planene. 1. mai 1764 strøk over halvparten av bolighusene innenfor festningsmuren i Fredrikstad med i

en storbrann. Dette skremte både myndigheter og borgere i andre byer, og de ba om straks å få komme med i den danske brannkassen. Dette var som nevnt ovenfor, ikke aktuelt, men det ble satt i gang forberedelser til å etablere en norsk ordning. I årene 1765 – 1767 ble alle bygninger i kjøpstedenene i Norge taksert. Takstene skulle ligge til grunnlag ved *repartitioner* av erstatningsbeløp. Etter at dette grunnarbeidet var gjort, kunne kong Christian 7. (1766 – 1808) 18. august 1767 sette sitt navn under en norsk *Brandforsikrings-Anordning i Særdeleshed for Kjøbstæderne*, og samtidig en forordning om brannvern i kjøpstedenene.

Til daglig ble denne brannforsikringen for Norge kalt *Den almindelige Brandforsikringsanstalt* – selv om også andre navn var i bruk. Den norske forsikringsordningen var en blåkopi av den danske. Forsikringen ble tvungen i alle kjøpsteder unntatt Christiania, som hadde en ordning allerede. Borgerne i Christiania var dermed i praksis unntatt fra forsikringsplikten – Cassen var jo en frivillig ordning. Slik var det fram til 1779 da dette ”hullet” i lovgivningen ble tettet. Kongen fastslo da at forsikringsplikten også gjaldt borgerne i Christiania, men at de kunne velge mellom Cassen og Den almindelige Brannforsikringsanstalt. Først i 1847 ble forsikringsplikten tatt ut av lovverket, men da var bevisstheten om viktigheten av forsikring så forankret i folk flest at det ikke førte til noen nevneverdig nedgang i antall forsikrede bygninger.

Da Cassen ble oppløst i 1827, ble polisene som nevnt overført til *Den almindelige Brandforsikringsanstalt*, heretter kalt Brandforsikringsanstalten, som deretter i praksis hadde monopol på brannforsikring av bygninger. Med tida ble imidlertid monopolet uthulet: Fra 1814 ble det ansett bare å gjelde for kjøpstedenene, og kun for bygningsforsikring. Etter hvert kom det forsikringsselskaper som forsikret varer og løsøre mot brann og andre skader. I 1827 åpnet det engelske Alliance

Assurance Company Ltd som det første løseselskap tegningsagenturi i Norge. Det første norske private løseforsikringselskapet ble etablert i Bergen i 1838 – det fikk navnet *Det norske Brandassurance-Selskab paa Varer og Effecter*, senere også kalt ”Gamle Bergen”¹⁴. Senere på 1800-tallet ble det etablert en rekke nye forsikringsaksjeselskaper samtidig som henimot 30 utenlandske forsikringselskaper startet virksomhet i Norge. Ingen av disse selskapene tok for alvor opp konkurransen med Brandforsikringsanstalten om bygningsforsikringer. Det skjedde først i 1913 da Brandforsikringsanstalten skiftet navn til Norges Brannkasse og samtidig fikk anledning til å tegne innbo- og løseforsikring. Dermed var freden brutt, og de andre selskapene svarte straks med å gi Norges Brannkasse konkurranse på bygningsforsikringer¹⁵.

Gjensidige brannkasser på landsbygda

Brannforsikringsanstalten åpnet for å forsikre bygninger også utenfor kjøpstedene, men selskapet fikk relativt få kunder på landsbygda. Bare få alminnelige bønder og husiere forsikret sine hus. Årsaken var at prosessen med å få avholdt takst, som var en betingelse for å få forsikring, var kostbar og komplisert. Dessuten var bøndene ikke innstilt på å måtte bidra til å betale erstatninger etter bybrannene – også fordi det kunne bli betydelige beløp.

På landsbygda vokste det derfor fram en annen ordning – bygdebrannkassene. Vi har allerede nevnt Jens Colstrups initiativ fra 1690-tallet, men hvordan dette ble gjennomført i praksis, vet vi lite om. Den første bygdebrannkasse vi ellers kjenner til, er Lands Gjensidige Brannkasse som ble stiftet i Søndre Land kommune i Oppland fylke 18. oktober 1816. Denne brannkassen ble nedlagt etter noen få år¹⁶, men ideen hadde slått rot, og allerede i

1823 ble det etablert en brannkasse i Ringsaker i Hedmark og så fulgte Fåberg i Oppland. Få år senere kom første kasse i Trøndelag¹⁷, og deretter etableringer i flere landsdeler. I 1850 var det 32 foreninger i drift, i 1900 var antallet oppe i 199 og på 1920-tallet var det blitt 260 av dem.

De fleste kassene var naturlig nok ganske små, og kunne få betydelige problemer ved en stor brann i sitt område. For å bøte på dette, ble det i 1922 etablert et eget selskap – Samtrygd – som i skulle virke som et reassuranseselskap for de mindre brannkassene, altså samme ide som Christian Fredrik Lund hadde lansert i 1734. Samtrygd drev også direkte forsikring, og fra 1958 hadde selskapet konsesjon i alle bransjer unntatt kredittforsikring. Samtidig begynte brannkassene å slå seg sammen, og antallet sank raskt. I 1974 skiftet Samtrygd navn til Gjensidige Norsk Skadeforsikring, til daglig gjerne bare omtalt som Gjensidige. Etter hvert er brannkassene integrert i Gjensidige, som nå er landets nest største skadeforsikringsselskap¹⁸. Men starten var altså meget beskjeden: Et initiativ fra hardt prøvet prest på Nes for over 300 år siden.

Livsforsikring

Historisk har personforsikring vel så lange røtter som brannforsikring og annen skadeforsikring, men det skulle ta nesten 100 år fra stiftelsen av Christianiæ Byes Brand Assurance Casse til det første livselskapet kom.

Forløpere til livsforsikring

Allerede i år 205 f.Kr. organiserte byen Milo i Lille-Asia en livrenteforsikring for sine borgere. I Romas storhetsperiode fantes det forsikringslignende ordninger for keiserens soldater – legionærene. Gildene, som vi har nevnt over, ytet ikke bare hjelp ved brann, men også til gildebrødrenes etterlatte. I katolsk tid var såkalt *proventkjøp* vanlig. I korthet gikk dette

ut på at en person overdro hele eller deler av sin formue til kirken, oftest ved et kloster, mot å få husrom og mat i klosteret på sine eldre dager. Omfanget av ytelser ble avtalt på forhånd, ofte flere år før det var aktuelt å flytte til klosteret slik at dette kanskje best kan sammenliknes med en oppsatt livrente. Denne formen for alderspensjon falt naturlig nok bort med reformasjonen, men *hospitalene*, som opprinnelig var opprettet for å huse trengende, overtok til en viss grad kirkens rolle på dette området.

Et skritt nærmere etablering av livsforsikringsvirksomhet kommer vi i 1721 da staten etablerte *Den Norske Officers-Enkekasse* som ga understøttelse til enker og barn etter offiserer. Kassen ble finansiert ved at offiserene ved ansettelse betalte en engangspremie pluss en tilleggspremie hver gang de fikk lønnsøkning ved avansement. Dette ga imidlertid ikke inntekter nok, og kassen ble nedlagt på 1770-tallet etter at Staten hadde overtatt dens utestående forpliktelser.

Også for presteenker ble det opprettet pensjonskasser på 1700-tallet. Den første var *Nedre Borgesyssels prostis*¹⁹ *presteenkasse* etablert i 1719 av sogneprest Johan Cold. Basis var et engangsinnskudd samt enkelte av de bøkene som ble idømt i distriktet²⁰. Tilsvarende kasser kom deretter i Akershus og i Kristiansand. I tillegg til dette ble det etablert en rekke borgerlige enkekasser på 1700-tallet, men de fleste var ikke tilstrekkelig fundert og gikk inn etter kortere eller lengre tid.

Hvilket norsk livsforsikringselskap er eldst?

To selskaper som strides om å være det eldste norske livsforsikringselskapet:

Den norske Livrenteforening startet utvilsomt opp først, i 1844 etter mønster av tyske "renteforsikringsanstalter". Men selskapet var ikke organisert som et vanlig livsforsikrings-

selskap. Medlemmene gjorde et engangsinnskudd, og ble deretter delt i årsklasser og fikk en årlig rente så lenge de levde. Ved dødsfall fikk de etterlatte innskuddet tilbake med fradrag av det som var utbetalt. De øvrige "arvet" de som var falt fra, og ettersom de ble færre kunne de vente stadig økende avkastning. Dette var en såkalt *tontine* – en form for lån som først ble prøvd innført i Norge av kong Frederik 3. i 1653 i et forsøk på å styrke statens finanser.²¹ I 1874 ble selskapets virksomhet reorganisert, og det drev videre med ordinære livrenter. I 1902 tok selskapet også opp tegning av risikoforsikringer samtidig som navnet Norske Liv ble innarbeidet. Selskapet drev virksomhet som gjensidig livsforsikringselskap til 1994, men er nå en del av Nordea-konsernet.

Reorganiseringen i 1874 endret Norske Livs virksomhet, men selskapet opphørte ikke, og har kontinuitet fra 1844. Kanskje gir det rett til tittelen Norges eldste livsforsikringselskap – eller må den gå til et litt yngre selskap, som hele tida har virket som et ordinært livsforsikringselskap? I så fall er det *Gjensidige Livsforsikring* som er eldst. Det ble startet i 1847 av Ole Jacob Broch²² under navnet *Christiania Almindelige Gensidige Førsørgelsesanstalt*. Dette selskapet bygget på forsikringsmessige prinsipper, la dødelighetserfaringer fra både Norge og England til grunn for premiefastsettelsen, og tegnet livsforsikringer og livrenter. Det fikk for øvrig en ganske treg start: Etter to måneder var det tegnet fem poliser – tre av dem hadde Broch selv tegnet på eget liv til fordel for hustru og barn. Fra 1893 begynte selskapet å bruke navnet Gjensidige. På 1970-tallet ble det innledet samarbeid med Samtrygd under det felles navnet Gjensidige. I dag er selskapet en del av Gjensidige NOR-gruppen.

Etter 250 år – exit forsikring?

Forsikringsnæringen har vokst fra den beskjedne starten i Christiania i 1753. I dag sysselsetter den rundt 10 000 mennesker og har en premieinntang på NOK 85 milliarder fordelt noenlunde likt på skade- og personforsikring. Den forvalter 517 milliarder NOK – mest i livsforsikringsselskapene med NOK 414 milliarder, mens de resterende NOK 103 milliarder forvaltes av skadeforsikringsselskapene.²³ Få kan vel tenke seg vårt samfunn uten det sikkerhetsnettet næringen er for både næringsliv, stat, kommune og det enkelte individ ved at den overtar risikoen for tap av verdier på grunn av tilfeldige hendelser som for eksempel brann, innbrudd, vannskader eller naturskader. Livsforsikringsselskapene dekker den økonomiske risiko for tidlig død eller varig invaliditet, og har i tillegg vært en viktig kilde til finansiering for både privatpersoner og privat og offentlig næringsvirksomhet.

Det er mulig at forsikringsnæringen i framtida ikke vil oppfattes som en selvstendig næring, men som en del av en større enhet – finansnæringen. Spesielt på personforsikrings-siden har forsikringsselskaper og banker inngått samarbeid om salg og produktutvikling og fusjonert til større finanskonserner. Det er få institusjoner ved siden av BI Forsikringsakademiet og Forsikringsklagekontoret (!) som fortsatt har ordet ”forsikring” med i navnet. Forsikringsnæringens organisasjoner har fusjonert med bankenes tilsvarende organisasjoner, og har navn på ”finans”: Næringsorganisasjonen heter nå *Finansnæringens Hovedorganisasjon* (FNH), og fagforeningen for de fleste ansatte i forsikring heter *Finansforbundet* med medlemsbladet *Finansfokus*. Det gamle fagbladet *Forsikringstidende* rakk å bli overtatt av FNH og omdøpt til *Finansmagasinet* før det gikk inn ved siste årsskifte.

Desto viktigere blir det da å ta vare på næringens historie og minnes innsatsen til pionerene som for 250 år siden startet det

første selskapet. De måtte i alle fall nøye seg med å drive forsikring – private banker fantes den gang ikke i Norge.

Noter

- ¹ Som leserne sikkert vil huske, var Norge i union med Danmark fram til 1814.
- ² Byens navn var Christiania (for ordens skyld, nå Oslo), æ'en til sist i navnet er tatt fra latin der eieform av substantiv kan ende på æ – her sammenskrevet til æ.
- ³ Roland falt i kamp mot araberne i Spania, og slaget la grunnlaget for middelalderens mest berømte epos *Rolandskvadet* som vi finner flere versjoner av også i Norden.
- ⁴ Fra skråen til *Onarheimsgildet* i Hordaland.
- ⁵ Den svenske kong Erik XIV's angrep på Østlandet i 1567. Han angrep Oslo for å ta Akershus festning. Byen ble altså brent, og festningen motsto beleiringen slik at de svenske styrkene måtte trekke seg tilbake samme høst.
- ⁶ Nå en bydel i Hamburg, men fram til 1864 dansk område.
- ⁷ Nå Halden i Østfold.
- ⁸ Kongen var ikke snauere enn at han samtidig døpte om byen fra Oslo til Christiania.
- ⁹ Dragonregimentene var lette kavaleriavdelinger.
- ¹⁰ Akerselva renner ut i Oslofjorden rett utenfor daværende bygrense. Bjørvika og Pipervika er deler av Oslo havn.
- ¹¹ I 2000 fusjonert med Bankforeningen til Finansnæringens Hovedorganisasjon (FNH).
- ¹² Magistratene var et collegium av embetsmenn som fram til formannskapslovene i 1837 styrte byene ganske eneveldig.
- ¹³ Datidas handelsdepartement.
- ¹⁴ Selskapet ble fusjonert med Vesta (etablert 1880) i 1900.
- ¹⁵ Begge endringer var hjemlet i Lov om Norges Brannkasse av 1913.
- ¹⁶ Dette skjedde senest i 1830, men den ble etablert på ny i 1892/93.
- ¹⁷ Sparbu i 1829.
- ¹⁸ Markedsandel landbasert forsikring 29,9% i 2. kvartal 2003, kilde: FNH's nettsider.

- ¹⁹ Dette omfattet sognene mellom Moss og Halden i Østfold.
- ²⁰ Flere hadde fantasifulle navn, for eksempel Det omhyggelige Compagnie (Bergen 1746-53) eller Christiania Stifts velmenende Interessentskap (1747-71).
- ²¹ Selve systemet ble lansert av italieneren Lorenzo Tonti (1630 – 1695) rundt 1650.
- ²² Broch (1818 – 1889) var matematiker og politiker – han tok senere initiativ til å starte Den Norske Creditbank, og var statsråd rundt 1870.
- ²³ Tall fra 31.12.2002 hentet fra Finansåret 2003 utgitt av Finansnæringens Hovedorganisasjon.

Kilder

- Egil Mørk: *Christianiæ Byes Brand Assurance Casse 1753 – 1850*, EM-Consult, Oslo.
- K. Lorange: *Forsikringsvesenets historie i Norge inntil 1814*, Wesmanns skandinaviske forsikringsfond, Oslo 1935.
- K. Færden: *Forsikringsvesenets historie i Norge 1814 – 1914*, Wesmanns skandinaviske forsikringsfond, Oslo 1967.
- Ulf-Arvid Mejlænder: *Tiden går – fra beskjeden grunntanke til solid finanskonsern*, utgitt av Gjensidige forsikring, Oslo 1997.